

1. Dit zijn geen memoires. Of toch?

Voorwoord

Er wordt me wel eens gevraagd of het niet tijd is voor memoires. Het is al zowat een halve eeuw geleden dat ik *De schaamte voorbij* schreef, toch? Ik had er nooit zin in. Zo'n en-toen-en-toen-en-toenboek – en dat terwijl ik een belabberd geheugen heb. En dan alleen maar over mij? Niet interessant. Nee dus. Tegelijk denk ik wel dat mijn reis door de tijd inzichten kan bieden, en herkenning, hoop ik, juist ook voor nu, als ik niet alleen naar mijzelf kijk, maar om mij heen. Dus wat als ik er een boek van maak waarin ik de thema's die voor mij belangrijk waren en zijn gebleven beschrijf, als leerproces ook? De verschillende fronten waar ik me als activiste heb ingezet? Met de vraag wat we nou eigenlijk bereikt hebben. En wat niet. En waarom niet. Dan geef ik mezelf een opdracht mee waarbij ik me niet hoeft te vervelen. En hopelijk de lezer ook niet. Maar dat zijn dan geen memoires, het zijn eerder essays, maar dat is weer zo'n deftig woord. Ik las een recensie over een boek van Adrienne Rich, *Uit vrouwen geboren*, waarin deze tekst een mengeling genoemd werd van memoir, polemieken en essay.¹ Ja dat. Polemieken ook, want ik heb nogal wat appeltjes te schillen. Hoe noemen we dat dan? Oké, memoires maar dan anders.

Het is me meermaals gevraagd of ik deel wilde nemen aan een debat over de vraag wat het feminisme nu eigenlijk heeft

opgeleverd. Zijn we er klaar mee? En dan leek het de organisator of de betreffende omroep een leuk idee om daarbij een feministe van nu en een feministe van vroeger uit te nodigen. Drie keer raden, die oude feministe, dat was ik dan. Waarschijnlijk hoopte de redactie op een gezellig twistgesprek, maar dat kwam er nooit van. Want dit was de vergissing: ik ben weliswaar een feministe met een lange geschiedenis, maar ik ben nooit opgehouden me verder te ontwikkelen en me te verhouden tot de tijd waarin we leven. Ik ben van vroeger, jawel, maar niet van gisteren.

Ik heb in interviews vaak de vraag moeten beantwoorden wat mij tot een feministe maakte, tot een marxiste, tot een antiraciste, kortom tot een activiste die stelselmatig aan de kant stond, staat, van een wereldwijd gevecht voor rechtvaardigheid. Voor waardigheid en gelijkwaardigheid. Dus ook, in het groot, een antikapitalist, iemand die staat voor dekolonisatie, voor het onder ogen zien van onze (Nederlandse, westerse) onrechtvaardige ‘vaderlandse’ geschiedenis van slavernij, van uitbuiting en van een daarbij horend en nog lang niet verdwenen meerderwaardigheidscomplex. Alsof wij (witten) superieur zouden zijn aan alle, soms wel en soms niet bij name genoemde ‘andere’ bevolkingen. Ook de mensen die generaties lang als ‘migranten’ worden gezien, al zijn ze hier geboren en ook zonder verplichte cursussen al hartstikke ingeburgerd. Maar die nog steeds worden gezien, zeker door het nu dominante rechts, als ‘anders’, en anders betekent in ons westerse denken vrijwel altijd ‘minder’. Ik zat bij die vraag waarom ik me zo druk maak als activiste meestal met mijn mond vol tanden – ik weet niet echt waarom ik doe wat ik doe en al zo lang. Waarom ik zo’n hardnekkige onverbeterlijke wereldverbeteraar ben. Ik vind wat ik doe heel gewoon, geen verklaring behoevend. Is het bijzonder om op te komen voor gelijkwaardigheid? Dat we gelijkwaardig zijn staat verdomme in onze

grondwet. Wij, Nederlanders, staan in principe toch voor het internationale humanitaire recht? Wat valt daaraan te verklaren, we hebben het al afgesproken, of niet?

Mijn antwoord was dan meestal een variatie op de opmerking: vraag het eens aan de anderen hier, wat is er aan de hand dat zij het eens geen probleem vonden dat joden werden verdreven, en als vluchtelingen hier bij de grens werden tegengehouden. En nu antisemitisme niet meer zo gewoon is als eens, en we een dergelijke *'othering'* tegenwoordig vooral toepassen op moslims? Wat maakt dat er godbetert mensen zijn die zich feminist noemen, maar moslima's beschrijven als 'die vrouwen met een ingepakt hoofd'? Mensen die er tien jaar over gedaan hebben om de bekende vooroordelen over zwarte Nederlanders een beetje af te leren, toen eindelijk doordrong dat onze traditie om Sinterklaas te laten vergezellen door leuke maar domme en krompratende Zwarte Pieten voor zwarte kinderen helemaal niet leuk was? Hoe normaal is nog steeds het idee van 'witte onschuld'?

Dit heb ik wel bedacht, intussen. Aan de ene kant: ik ontken niet dat ik hoor bij de geprivilegieerde mensen die wit zijn, en ook nog hoogopgeleid, en westers. Maar ik vind het bij mijn taak horen om de privileges die dat oplevert niet te ontkennen, en vooral, om er niet voetstoots van uit te gaan dat ik het dus beter weet. Aan de andere kant: door mijn specifieke geschiedenis heb ik weinig reden gehad om me thuis te voelen in deze neoliberale samenleving die nog steeds gebouwd is op een hiërarchie van klasse, kleur en sekse. Want dit gebeurde er met mij: ik ben uit mijn klasse gevallen, met nogal een klap, toen ik op mijn zestiende zwanger werd, van school af moest, moest trouwen met een jonge man die ongeschoold was, en ook niet geschoold raakte, en bovendien – op zijn beurt met zijn geschiedenis – gewelddadig bleek. Die liever de criminaliteit indook dan te proberen zich op een andere manier te ont-

doen van zijn minder gelukkige afkomst. Ik heb me, zonder daar al te dramatisch over te willen doen, volstrekt alleen en verlaten gevoeld. Ik heb de samenleving waar ik uiteindelijk weer een plek in heb veroverd nooit echt als de mijne ervaren, en ik was gevoelig geworden voor al het onrecht dat ik om me heen zag.

Ik lees een mooie column van Raoul de Jong, hoe hij als onderdeel van een wereldwijde schrijversgroep die bestond uit mensen die met elkaar gemeenschappelijk hadden dat ze kwamen uit landen die ergens in de geschiedenis met veel geweld werden veroverd, bezet, uitgebuit en verwoest.² 'En al die schrijvers hadden daar dingen door begrepen die hen onmiddellijk met de andere schrijvers verbonden, ondanks alle verschillen in leeftijd, seksuele geaardheid en huidskleur,' schrijft De Jong. Je leest het zelden in de krant, zegt een Kroatische vriendin van hem, 'maar als je het uitzoekt op de wereldkaart zijn de menselijke mensen in de meerderheid'.

Zo ervaar ik dat ook, het is een troost. Ik schrijf dit nu we nog midden in een gruwelijke genocidale oorlog tegen de Palestijnen in Gaza zitten. Ik weet dat het overgrote deel van de wereldbevolking aan de kant staat van de Palestijnen, dat er in Nederland ook veel mensen protesteren tegen de politiek van Israël. Vaak mensen die hun eigen reden hebben om zich verwant te voelen aan de Palestijnen. De Palestijnen moeten nu een antikoloniale strijd voeren tegen Israël, dat heeft besloten dat joden meer rechten hebben dan de niet-joden die er al generaties lang woonden en die nu worden weggezet als 'terroristen', als een 'doodseskader' (ik verzin dit niet). En ik zie hoe deze kwestie Nederland verdeelt, zelfs joden onderling verdeelt. En nu zaten we tot voor kort ook nog met een regering, mede aangevoerd door een man die zich niet schaamt voor zijn moslimhaat en bewondering voor Israël. Het maakt ons medeplichtig.

Voor mij horen alle thema's over onrechtvaardige ongelijkheid bij elkaar, en ik zal het dus ook hebben over vragen als: wat is feminisme eigenlijk, wie hebben er wat aan? Kunnen we het over vrouwenemancipatie hebben zonder het over klasse te hebben? En horen trans-vrouwen er ook bij, en sekswerkers? Hoe vanzelfsprekend is het dat feminisme er ook is voor niet-witte vrouwen? Wat hebben we geleerd van zwarte vrouwen, en wie accepteren het door hen ontworpen idee van intersectionaliteit, en wie niet? Wat heb ik geleerd in andere culturen dan de westerse, en zou dat geen reden zijn om ietsje minder trots te zijn op onze zogenaamde westerse superioriteit? Moeten we niet internationaler denken?

In mijn leven als schrijfster, politica en activiste hebben zoveel thema's een grote rol gespeeld. Ik heb mezelf in de voorbije halve eeuw kunnen betrappen op blinde vlekken, op vergissingen. Er waren ingrijpende kantelmomenten die invloed hadden op wat ik dacht. Het lijkt mij belangrijk voor iedereen die over zichzelf en deze wereld nadenkt om niet alleen te kijken naar het eindresultaat van ons denken, onze conclusies, maar ook naar onze reis daarheen. In een andere dan de traditionele definitie ben ik ook een migrant. Ik ben niet vergeten waar ik vandaan kom.

In dit boek haal ik niet alleen herinneringen op en heb ik het niet alleen over boeken die me hebben beïnvloed; ik ben ook weer in mijn eigen teksten gedoken. Delen van die teksten zijn in dit boek gereproduceerd, vergezeld van commentaar vanuit de actualiteit van nu. Wat ik van vroeger heb geleerd, en waar we tekort zijn geschoten. Met wat gedachten over hoe het nu beter zou kunnen.

En wat zal blijken: ik barst nogal uit de voegen van wat we feminisme noemen. Die kern van eens, het persoonlijke is politiek, is er nog steeds. Maar mijn vraag is ambitieuzer gewor-

den. Het gaat niet alleen om wat er goed is voor vrouwen (en voor welke vrouwen dan). De vraag is verschoven naar: in wat voor wereld willen we leven. Geef ik daar niet voldoende antwoord op? Denk mee.